

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ У ТЕРМІНОЛОГІЇ

Метафора як об'єкт наукового дослідження практично завжди, з часів античності і до нашого часу, користувалася увагою гуманітарних дисциплін. За сотні років гуманітарні дисципліни нагромадили солідний запас знань про метафору та її роль у мові. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування метафори у термінології, зокрема в англійській термінології військової справи. Проаналізовано основні етапи становлення англійського терміна військової справи, утвореного шляхом метафоризації, і пов'язаного з ним поняття. Розглянуто основні семантико-стилістичні типи метафор. Визначено роль метафори у термінології.

Ключові слова: метафора, термінологія, гуманітарні дисципліни.

Постановка проблеми. З часів Аристотеля відношення до вживання метафори у науковому дискурсі змінювалось. Це залежало від філософських поглядів, від наукового та культурного життя суспільства. Представники раціоналістичних, позитивістських і прагматичних поглядів вважали метафору аномалією, мистецтвом ілюзії та її функціонування у науковому тексті було заборонене [1: 11].

У різні часи, окремі вчені звертали увагу на дві функції метафори: по-перше, вона є засобом позначення того, що не має назви, по-друге, засобом створення художньої мови [2: 11]. Таким чином, підкреслювалась саме номінативна функція метафори.

Мета статті – дослідити особливості функціонування метафори у термінології та визначити основні етапи становлення терміна і пов'язаного з ним поняття.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1. Дослідити особливості функціонування метафори у термінології.
2. Розглянути основні семантико-стилістичні типи метафор.
3. Проаналізувати головні етапи становлення терміна і пов'язаного з ним поняття.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки актуальним є факт існування двох типів метафори – художньої та мовної. Між ними виокремлено певні відмінності, що стосуються ступеня експліцитності образу та функції у мові, але щодо аспекту когнітивних процесів симіляції, які лежать в основі метафоричного переносу, між мовною і мовленнєвою авторською метафорою принципові розбіжності відсутні, оскільки вони представлені як дві специфічні маніфестації єдиного універсального когнітивного процесу [3: 49]. Мовна метафора широко представлена у словниках різного типу, тому її можемо називати і науковою, а зауважуючи про наукову метафору, ми, зокрема, стверджуємо про мовну метафору, що є сформованою та функціонує у мові науки [4: 58-60].

Існуючі класифікації метафор охоплюються семантичними і структурно-граматичними критеріями. Нині в лінгвістиці відома низка типологій метафор: 1) за морфологічним виявом головного компонента метафори: іменникові, прикметникові, дієслівні (Л. Андрієнко, М. Варламов, Г. Гасанова, І. Нечитайло та ін.); 2) за структурою: прості (однокомпонентні), складні (багатокомпонентні) (Н. Арутюнова, Н. Варич, Є. Львіна); 3) за функцією: порівняння, протиставлення, загадка, номінація, базисна метафора, приписування властивостей (Н. Арутюнова, О. Балабан, А. Вежбицька, В. Петров); 4) за належністю до систем мови і мовлення: узуальні (або стерті, мертві. мовні), авторські (образні, оказіональні, мовленнєві) (В. Вовк, В. Гак, В. Телія); 5) за семантикою: антропометафори, зоометафори, ботанометафори (або біометафори), метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії (сенсорні метафори) (Б. Болоквадзе, Т. Єщенко, А. Купіна, Л. Макаренко, О. Потебня, О. Тимченко, О. Тищенко, А. Ткаченко); 6) за належністю головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи (О. Поцибіна, О. Яковенко) та ін.

Емпіричне освоєння світу відображено в мові через метафоричне мислення, що базується на універсальних, стереотипних або базисних поняттях. Базисні метафори, які на думку Е. Кассирера, сформовано ще у міфології, але з'являються впродовж руйнування міфологічного мислення, виконують у новій філософській системі моделюючи функцію [5: 34-35]. Вони не лише формують уявлення про об'єкт, але спрямовують спосіб мислення про нього. Базисні метафори покликані створювати аналогії та асоціації між різними системами понять. Вони долучають образ одного фрагменту дійсності до іншого її фрагменту та забезпечують його концептуалізацію за аналогією із вже створеною системою понять [1: 14]. Нові поняття в науці та техніці є результатом метафоричного переосмислення певних найбільш опанованих сторін пізнавальної діяльності людини. Термін набуває нового значення через та за допомогою старого, що за ним збережений [6: 69].

Здатність метафори висвітлювати нові сторони змісту понять, відкривати нові семантичні пласти, що були раніше не помічені, зосереджує увагу адресата на сутність нового наукового явища. У процесі

термінотворення метафора є механізмом перекодування природного знака у мовний знак [7: 46]. Метафора вказує на нові подібності, виконуючи референційну функцію у мові науки.

Одним із шляхів поповнення наукової лексики є загальноновживана мова і, зазвичай, метафоричні терміни зрозумілі навіть не спеціалісту. Цей процес є цілком закономірним, оскільки 1) терміни, як і всі мовні одиниці, підлягають однаковим фонетичним, морфологічним, синтаксичним правилам, мають ті самі граматичні категорії (хоча в цьому випадку можуть відбуватися досить значні зміни: втрата деяких категорій, наприклад функціонування назв істот як неістот у терміносистемі, вживання понять лише у формі множини, оскільки вони у терміносистемі позначають множинні поняття); 2) терміни, як і загальноновживані слова, виконують основну функцію номінативну, позначають, називають поняття, які відображають явища об'єктивної дійсності; 3) терміни перебувають у тісному зв'язку із загальноновживаними словами, доповнюючи при цьому лексичну систему мови. Знакову систему мову утворюють матеріально-ідеальні одиниці єдності означувача та означуваного, бо ще з часів Аврелія Августина слово вважають значущим знаком. Цей шлях поповнення лексичного фонду англійської термінології військової справи є досить продуктивним.

Ми можемо виділити три основні етапи у становленні терміна і пов'язаного з ним поняття шляхом метафоризації. На першому етапі здійснюється відбір об'єкта дослідження за окремими розпізнавальними ознаками, які складають первісне поняття про даний об'єкт. Це первісне поняття визначає вибір певного слова із лексичного фонду. Вибір найменування відбувається на основі збігу двох гетерогенних об'єктів за допомогою окремої ознаки, що є суттєвою у понятті про новий об'єкт на конкретному етапі його пізнання. Визначення подібної ознаки, у свою чергу, потребує порівняння двох планів: значення загальноновживаного слова та поняття про об'єкт, який підлягає термінологізації. Наприклад, на першому етапі становлення терміна *blanket* військ. димова завіса (основне значення загальноновживаного слова *blanket* шерстяна (вовняна) ковдра) подібною ознакою стало значення *укриття*. Другий етап термінотворення це етап концептуалізації. Він полягає у подальшому формуванні поняття об'єкта дослідження під впливом певного значення загальноновживаного слова, що дає модель пізнання об'єкта. При цьому можуть виявлятися певні розбіжності порівнюваних понять. Цей етап характеризує інтенсивна розумова діяльність суб'єкта, що пізнає. Третій етап термінотворення – це процес закріплення обраної одиниці номінації за новим поняттям і, відповідно, розмежування семантичних планів на підставі того, що нове найменування набуває нового змісту. У зв'язку з цим нова одиниця номінації набуває "самостійної номінативної цінності" і стає терміном. Після утворення терміна, загальноновживане значення займає місце внутрішньої його форми і слугує для мотивації. У той самий час загальноновживане значення як внутрішня форма терміна-метафори є не його повноцінним елементом, а лише фоновим значенням, що допомагає спеціалісту уявити об'єкт.

Використання метафор у мові науки полегшує інтерпретацію наукового дискурсу, оскільки дозволяє розглянути явище з декількох сторін та у порівнянні з іншими явищами дає змогу побачити динаміку їхнього розвитку. Метафора вводить у дію особливі сценарії, в яких відображено попередній досвід індивіда, що був отриманий у інших галузях знань. Нові фрейміві зв'язки, що утворюються, виконують велике евристичне навантаження. Активізація подібних сценаріїв полегшує індивіду ідентифікацію об'єктів та ситуацій, створює можливість прогнозувати розвиток подій, полегшує розуміння внутрішніх зв'язків між явищами [8: 221].

Висновки. Дослідження свідчать, що метафора є одним із найбільш продуктивних способів номінації нових понять як у літературній, так і у науковій мові. Будь-яке наукове мислення та науковий розвиток пов'язаний із метафорою. Вчені звертаються до метафори, коли немає готових засобів позначення чи пояснення.

Мовна метафора функціонує також як модель науки. Вона не лише надає певну інформацію, що стосується вторинного об'єкта метафоризації, але і створює можливість виявити нові характеристики первинного об'єкта, всі складові його асоціацій.

Отже, метафора в термінології є явищем закономірним, тому що будь-який термін є результат осягнення розумом навколишньої дійсності. Метафоричний термін представляє собою складну структуру, в якій фіксуються знання про об'єкт, що позначається та сукупність певних семантичних ознак, які відображають нові знання про світ.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні когнітивної основи англійських термінів військової справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – Москва, 1990. – С. 5–32.
2. Вербицька О. А. Ономазіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / О. А. Вербицька. – Харків, 1993. – 24 с.
3. Кононова И. В. Метафора как когнитивный инструмент / И. В. Кононова // Поиск молодых. – Уссурийск, 1998. – С. 45–56.

4. Склярская Г. Н. Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания / Г. Н. Склевская // ВЯ., 1987. – № 2. – С. 54–62.
5. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры. – Москва, 1990. – С. 33–43.
6. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : [сб.] / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – 77 с.
7. Мишланова С. Л. Метафора в поле термина (на материале медицинских текстов) / С. Л. Мишланова // Фактическое поле языка. – Пермь, 1998. – С. 41–48.
8. Будасси Э. В. Когнитивные основы использования метафоры в естественнонаучном популярном журнальном дискурсе / Э. В. Будасси // Когнитивная семантика : [мат. второй межд. школы-семинара по когнитивной лингвистике]. – Тамбов, 2000. – Ч. 1. – С. 219–226.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arutyunova N. D. Metafora i diskurs [Metaphor and Discourse] / N. D. Arutyunova // Teoriya metafori [Theory of Metaphor]. – M. oskva, 1990. – S. 5–32.
2. Verbitska O. A Onomasiologichni funktsii sinesteziynoi metafori v ukrainskiy movi (na materiali prykmetnykiv vidchuttya) [Onomasiological Functions of the Synesthesia Metaphor in the Ukrainian Language (on the Material of adjectives of Sensation)] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 "Rosiyiska mova" / O. A. Verbitska. – Kharkiv, 1993. – 24 s.
3. Kononova I. V. Metafora kak kognitivnyi instrument [Metaphor as a Cognitive Tool] / I. V. Kononova // Poisk molodykh Search of young]. – Ussuriysk, 1998. – S. 45–56.
4. Sklyarevskaya G. N. Yazykovaya metafora v slovare. Opyt sistemnogo opisaniya [The Language Metaphor in the Dictionary. Experience of System Descriptions] / G. N. Sklyarevskaya // VYA. [VYA.]. – 1987. – № 2. – S. 54–62.
5. Cassirer E. Sila metafori [The Power of Metaphor] / E. Cassirer // Teoriya metafori [Theory of Metaphor]. – Moskva, 1990. – S. 33–43.
6. Ortega-i-Gasset Hk. Dve Velikie metafori [Two Great Metaphors] / Kk. Ortega-i-Gasset // Teoria metafori [Theory of Metaphor] : [sb.] / [vstup. st. i sost. N. D. Arutyunovoy ; obshch. red. N. D. Arutyunovoy i M. A. Zhurinskoy]. – M. : Progress, 1990. – 77 s.
7. Mishlanova S. L. Metafora v pole termina (na materiale meditsinskikh textov) [The metaphor in the Term's Field (on the Basis of Medical Texts)] / S. L. Mishlanova // Fakticheskoe pole yazyku [Actual field of the Language]. – Perm, 1998. – S. 41–48.
8. Budassi E. V. Kognitivnye osnovy ispolzovaniya metafori v estestvennonauchnom populyarnom zhurnalnom discursе [Cognitive Basics of the Using Metaphors in the Science Magazine Popular Discourse] / E. V. Budassi // Kognitivnaya semantika [Cognitive Semantics] : [mat. vtoroy mezhd. shkoly-semenara po kognitivnoy lingvistike]. – Tambov, 2000. – Ch. 1. – S. 219–226.

Матеріал надійшов до редакції 26.12. 2013 р.

Байло Ю. В. Особенности функционирования метафоры в терминологии/

Метафора как объект научного исследования практически всегда, со времен античности и до нашего времени, пользовалась вниманием гуманитарных дисциплин. За сотни лет гуманитарные дисциплины накопили солидный запас знаний про метафору и ее роль в языке. Статья посвящена исследованию особенностей функционирования метафоры в терминологии, особенно английской терминологии военного дела. Проанализированы основные этапы становления английского термина военного дела, созданного путем метафоризации, и понятия, которое с ним связано. Рассмотрены основные семантико-стилистические типы метафор. Определена роль метафоры в терминологии.

Ключевые слова: метафора, терминология, гуманитарные дисциплины.

Baylo Yu. V. Peculiarities of Metaphor Functioning in the Terminology.

The metaphor as an object of the research always, since antiquity to nowadays, has attracted humanities' attention. For hundreds of years humanities have accumulated the solid stock of knowledge about metaphor and its role in the language. The article is devoted to the study of peculiarities of metaphor functioning metaphor in the terminology, especially English military terminology. The main stages in the process of setting of the term, which has been created by the way of metaphORIZATION, and the concept which is associated with it, are analyzed. The role of the metaphor in the terminology is investigated.

Key words: metaphor, terminology, humanities.